

Ewa Majewska, Ewa Rutkowska

współpraca

Małgorzata Jonczy-Adamska, Anna Wołosik

Równa szkoła

– edukacja wolna od dyskryminacji

Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli

Dom Współpracy
Polsko-Niemieckiej
www.haus.pl

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**
PRZEDSTAWICIELSTWO W POLSCE

Ewa Majewska, Ewa Rutkowska

współpraca:

Małgorzata Jonczy-Adamska, Anna Wołosik

Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji

Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli

Dom Współpracy
Polsko-Niemieckiej
www.haus.pl

Autorki i redaktorki

Ewa Majewska, Ewa Rutkowska

Współpraca:

Małgorzata Jonczy-Adamska

Anna Wołosik

Korekta

Dariusz Gałeczki

Małgorzata Jonczy-Adamska

Opracowanie graficzne

ART-GRAPH JERZY GRYCZ

Wydawca

Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej

ul. Rybnicka 27, 44-100 Gliwice

tel. 032 232 49 02, faks 032 232 49 01

e-mail: haus@haus.pl, www.haus.pl

Publikacja

**przygotowana we współpracy
i dzięki finansowemu wsparciu
Fundacji im. Friedricha Eberta,
Przedstawicielstwo w Polsce**

Publikacja „Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli” objęta jest licencją CC „Na Tych Samych Warunkach” (ang. Share Alike (SA)) + „Uznanie Autorstwa” (ang. Attribution (BY)). Zezwala się na kopiowanie, dystrybucję, wyświetlanie i użytkowanie poradnika pod warunkiem umieszczenia informacji o autorkach i wydawcy oraz, że będzie on opublikowany na tej samej licencji.

ISBN 978-83-60470-04-6

Od redakcji	.....	5
Wprowadzenie	.....	6
R o z d z i a ł 1	.....	9
Płeć społeczno-kulturowa a płeć biologiczna		
<i>Ewa Majewska</i>		
R o z d z i a ł 2	.....	23
Dyskryminacja i uprzedzenia		
<i>Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 3	.....	35
Rynek pracy		
<i>Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 4	.....	53
Prawo		
<i>Ewa Majewska</i>		
R o z d z i a ł 5	.....	83
Sytuacja kobiet w Polsce, Europie i na świecie		
<i>Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 6	.....	97
Polityka i media		
<i>Ewa Majewska, Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 7	.....	115
Wskazówki dla nauczycielek i nauczycieli o edukacji wolnej od dyskryminacji		
<i>Ewa Majewska, Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 8	.....	127
Dobre praktyki		
<i>Małgorzata Jonczy-Adamska, Ewa Majewska, Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 9	.....	137
Propozycje ćwiczeń do wykorzystania podczas zajęć z zakresu przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć		
<i>Małgorzata Jonczy-Adamska, Ewa Rutkowska</i>		
R o z d z i a ł 10	.....	157
Scenariusze lekcji „0 stereotypach niestereotypowo” oraz „Przełam przemoc”		
<i>Anna Wołosik, Ewa Majewska</i>		
A n e k s	.....	205
Podstawowe akty prawne dotyczące praw kobiet i innych dyskryminowanych grup		
<i>Ewa Majewska</i>		
Bibliografia i pomocne materiały	.....	233
Biogramy autorek	.....	245

Szanowne Nauczycielki, Szanowni Nauczyciele,

oddajemy w Państwa ręce kolejną publikację Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej poświęconą problematyce równouprawnienia kobiet i mężczyzn, równych praw i szans obu płci. Nasza organizacja, której celem jest wspieranie rozwoju świadomego swoich praw społeczeństwa obywatelskiego oraz niwelowanie stereotypów i uprzedzeń, już od kilku lat prowadzi projekty skoncentrowane na kwestiach związanych z równością kobiet i mężczyzn. Tradycją stały się wiosenne konferencje poświęcone tej tematyce, seminaria i warsztaty, a także – od kilku lat, projekt realizowany dzięki merytorycznemu i finansowemu wsparciu Fundacji im. Friedricha Eberta – „Lekcje genderowe, czyli równouprawnienie płci w pigułce”. W ramach projektu, którego szczegółowy opis znajdują Państwo w rozdziale poświęconym dobrym praktykom, realizujemy warsztaty adresowane do nauczycielek/li oraz uczennic/uczniów dotyczące równości płci w rzeczywistości szkolnej oraz tematyki związanej z kształtowaniem płci społeczno-kulturowej (ang. *gender*).

Już w trakcie trwania I edycji projektu z pomysłem wydania poradnika dla osób prowadzących równościowe zajęcia w szkołach zwrócili się do nas Ewa Majewska i Ewa Rutkowska. W związku z tym, że pomysł wydał nam się znakomity i jednocześnie doskonale wpisujący się w cele projektu „Lekcje genderowe, czyli równouprawnienie płci w pigułce”, postanowiliśmy – wspólnie z Fundacją im. Friedricha Eberta – rozszerzyć kolejną edycję projektu o publikację poradnika „Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji”.

Wprowadzanie tematyki równościowej do szkół staje się szczególnie ważne w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej oraz przyjmowania kolejnych zapisów i regulacji dotyczących przeciwdziałania dyskryminacji. Tym bardziej cieszy nas, że niniejszy poradnik wydajemy w 2007 roku, ogłoszonym przez Unię Europejską Europejskim Rokiem Równych Szans dla Wszystkich.

Autorki i redaktorki podręcznika, Ewa Majewska i Ewa Rutkowska, posiadają wieloletnie doświadczenie związane z edukacją dotyczącą równości praw kobiet i mężczyzn, a adresowaną do różnych grup społecznych. Niniejszy poradnik dla nauczycielek i nauczycieli powstał w efekcie chęci podzielenia się wiedzą, doświadczeniami, praktycznymi wskazówkami dotyczącymi tego typu zajęć.

Mamy nadzieję, że poradnik „Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji” pomoże Państwu przygotować i przeprowadzić zajęcia szkolne poświęcone szeroko rozumianej równości – w szkole, na rynku pracy, w mediach. Wskazówki dotyczące korzystania z podręcznika oraz jego krótki opis znajdują Państwo we wprowadzeniu redaktorek.

Życzymy Państwu wielu owocnych zajęć związanych z tematyką równości płci, przeprowadzonych z pomocą podręcznika. Jeśli mają Państwo pytania, uwagi, spostrzeżenia, zapraszamy do kontaktu: (32) 232 49 02, e-mail: haus@haus.pl.

Małgorzata Jonczy-Adamska
menedżerka projektu

Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Konstytucja RP, art. 32.2

Ewa Majewska, Ewa Rutkowska

Cele i zawartość poradnika

Niniejsza publikacja w zamierzeniu stanowić ma podręczny zestaw informacji na temat problematyki społeczno-kulturowego kształtowania płci, dyskryminacji oraz równouprawnienia. Została pomyślana jako poradnik dla nauczycielek i nauczycieli przede wszystkim dlatego, że coraz częściej dowiadujemy się o osobach, które nie posiadając wykształcenia z zakresu studiów nad płcią w kulturze oraz pogłębionej znajomości zagadnień praw człowieka, chciałyby w ramach zajęć szkolnych prowadzić zajęcia poświęcone problematyce równouprawnienia. Choć uważamy, że warto przed rozpoczęciem tego typu zajęć wziąć dodatkowo udział w kursie lub warsztatach poświęconych tej problematyce, sądzimy, że nasz poradnik może stanowić wystarczające źródło wiedzy i informacji metodologicznych, by spróbować przynajmniej poruszyć w klasie prezentowane tu kwestie.

Pomysł napisania tego poradnika pojawił się dość spontanicznie – okazało się, że wiele osób chętnie skorzystałoby z porad i sugestii dotyczących włączania tematyki równościowej do programów zajęć lekcyjnych. Od 2002 roku prowadziłyśmy w szkołach rozmaite zajęcia poświęcone kwestii równości płci – były to zajęcia fakultatywne, lekcje wychowawcze, pojedyncze zajęcia z edukacji obywatelskiej, o literaturze, kulturze i mediach. Każda z autorek zajmuje się od wielu lat problematyką równościową, jedna z nas jest nauczycielką, druga prowadziła warsztaty, spotkania i wykłady dla ruchów i organizacji społecznych oraz grup młodzieży dotyczące kwestii płci i praw człowieka. Uznałyśmy, że warto podzielić się naszym pomysłem z większym gronem osób, zwłaszcza że kwestie, którymi się tu zajmujemy, stanowią ważny element edukacji obywatelskiej, społecznej i kulturalnej.

Równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminowanie ze względu na płeć, pochodzenie, religię, sprawność fizyczną, wiek i orientację seksualną to obowiązki, jakie Polska zdecydowała się wypełniać, wpisując równouprawnienie i zakaz dyskryminacji do Konstytucji oraz podpisując szereg dokumentów międzynarodowych. Edukacja równościowa powinna w związku z tym stać się jednym z tematów obowiązujących w polskich szkołach. Proces włączania tej problematyki do szkół rozpoczął się już jakiś czas temu, wraz z włączeniem kwestii związanych z aktywnością obywatelską do programów zajęć. Problematyka płci jest jednak nadal traktowana marginalnie, choć nie jest to już zgodne z aktualnym stanem prawnym.

Mamy zatem nadzieję, że niniejszy poradnik będzie nie tylko zbiorem interesujących informacji i sugestii merytorycznych, ale że stanie się również jednym z narzędzi realizowania faktycznego zrównania płci, które jak dotąd pozostaje głównie w sferze deklaracji. W *Platformie działania* – przyjętym w 1995 roku w Pekinie dokumencie końcowym Czwartej Światowej Konferencji na Rzecz Kobiet – możemy przeczytać: „Dzisiejsza dziewczynka to kobieta jutra. Jej talenty, pomysły oraz energia stanowią podstawę pełnego osiągnięcia takich celów, jak równość, rozwój i pokój. By w pełni zrealizować swoje możliwości, musi rozwijać się w sprzyjającym środowisku, umożliwiającym jej zaspokojenie duchowych, intelektualnych i materialnych potrzeb w zakresie utrzymania, ochrony i rozwoju oraz gwarantującym jej równe prawa”.

Podczas konferencji w Pekinie rządy państw, w tym Polski, zobowiązały się między innymi do tego, by „opracować programy kształcenia oraz materiały dla nauczycieli i wychowawców podnoszące świadomość tego, jaki jest status, rola oraz wnoszony wkład kobiet i mężczyzn w rodzinie, zgodnie z tym, jak to zostało określone w paragrafie 29, oraz w społeczeństwie; propagować w tym kontekście równość, współpracę, wzajemny szacunek i dzielenie się obowiązkami między dziewczętami i chłopcami”. Wierzymy, że niniejsze opracowanie stanie się jednym z narzędzi realizowania tych celów.

Poradnik składa się z sześciu rozdziałów o charakterze głównie teoretycznym, czterech rozdziałów związanych przede wszystkim z metodologią, w tym zestawu przykładowych ćwiczeń przeznaczonych do wykorzystania podczas lekcji oraz aneksu prawnego, w którym zebraliśmy fragmenty obowiązujących w Polsce przepisów dotyczących równości płci i zakazu dyskryminacji w prawie krajowym i międzynarodowym. W każdym rozdziale zostały zebrane wskazówki metodologiczne, postarałyśmy się także przygotować rozległą bibliografię omawianych zagadnień. Poradnik zawiera również opracowane przez Annę Wołosik i Ewę Majewską, członkinie Stowarzyszenia „W stronę Dziewcząt”, gotowe scenariusze lekcji poświęconych stereotypom i problematyce przemocy rówieśniczej.

Wychodzimy z założenia, że nasze sugestie mogą zostać wykorzystane przede wszystkim podczas zajęć wychowawczych, lekcji wiedzy o społeczeństwie, kulturze i literaturze oraz zajęć z historii. Co więcej, jak przekonaliśmy się, prowadząc szkolenia dla nauczycielek, pracownic organizacji pozarządowych oraz pedagożek, nasze propozycje mogą stać się inspiracją i pomocą dla innego wykorzystania prezentowa-

nego tu materiału, do czego serdecznie Państwa zachęcamy. Uważamy, że istnieje już wystarczająco obszerna literatura przedmiotu, by przygotować interesujące lekcje i warsztaty analogiczne do tych, które proponujemy w niniejszym zbiorze.

Wskazówki dla nauczycielek i nauczycieli

Wiemy, jak trudno jest uczyć młodzież, wiemy, że jeszcze trudniej jest ją wychowywać. Jeśli jednak dotarliście Państwo do tego poradnika, to znaczy, że chcecie również wychowywać młodych ludzi do równości i, mówiąc nieco patetycznie, do życia w lepszym świecie. Jak wiecie, na polskim rynku wydawniczym nie ma jednego podręcznika, w którym znajdziecie gotowe materiały, pomysły na poprowadzenie lekcji i bibliografię z tej dziedziny. Liczymy, że nasza publikacja w jakimś stopniu wypełni tę lukę i pomoże Państwu w przygotowaniu własnych zajęć. Możecie korzystać ze wszystkich proponowanych tutaj metod, mają one, naszym zdaniem, dużą wartość, zostały bowiem wypróbowane przez nas podczas zajęć z młodzieżą gimnazjalną i licealną. Zachęcamy Was jednak do własnych poszukiwań, nasza rzeczywistość bowiem każdego dnia przynosi nowe przykłady nierównego traktowania kobiet i innych grup marginalizowanych. Zdajemy sobie sprawę, że okazja do przeprowadzenia modułów lekcyjnych ściśle poświęconych zagadnieniu równouprawnienia w szkołach publicznych (ale także niepublicznych, ze względu na ograniczenia czasowe i finansowe) zdarza się rzadko. Jednakże elementy wiedzy o prawach człowieka, demokracji, społeczeństwie obywatelskim i innych omawianych przez nas w poradniku kwestiach znajdują się w podstawach nauczania przedmiotów takich, jak historia, WOS, wiedza o kulturze, wychowanie do życia w rodzinie. Zachęcamy także do zajęcia się tą tematyką podczas lekcji wychowawczych.

Jak korzystać z poradnika?

Nie narzucamy ani kolejności, ani żadnego następstwa tematów. Jedyne, co sugerujemy, to wprowadzenie na początku rozróżnienia pojęciowego na naturę i kulturę, a w konsekwencji na płeć biologiczną (*sex*) i społeczno-kulturową (*gender*). Te definicje będą, naszym zdaniem, niezbędne, by dalej poruszać się w tej tematyce. Z doświadczenia wiemy, że pokazanie młodym ludziom, na czym polega różnica między *sex* i *gender*, zajmuje sporo czasu, pewnie więc do tej dystynkcji będziecie musieli często wracać.

Każdy rozdział poradnika to osobna całość, zawierająca teorię i wskazówki metodologiczne. Podrozdziały pomogą Państwu zorientować się, co omawiamy w danym obszarze. Ułatwi to poruszanie się po publikacji i, mamy nadzieję, oszczędzi czasu – nie musicie wszak czytać wszystkiego. Na końcu znajdziecie przykłady ćwiczeń do wybranych zagadnień, a także dość obszerną bibliografię. Staraliśmy się ją w miarę zróżnicować, tak, by każdy mógł znaleźć interesujące Was materiały zarówno w wersji

drukowanej, jak i w Internecie. Zachęcamy do zwrócenia szczególnej uwagi na część praktyczną, która może być pomocna zwłaszcza wychowawcom i wychowawczyniom klas. Możecie z niej dowiedzieć się, jakie mogą być strategie radzenia sobie ze stereotypami, przejawami dyskryminacji, przemocą oraz do jakich instytucji możecie się odwoływać, gdy dostrzegacie nierówności lub łamanie praw. Chciałybyśmy, by niniejsza publikacja była atrakcyjna tak na poziomie poznawczym, jak i czysto praktycznym, stąd też tak obszerny aneks prawny.

Jak się Państwo domyślicie, nasz poradnik najlepiej wykorzystać podczas zajęć z wychowania do życia w rodzinie. Analiza jego podstawy programowej pokazała nam, że zakres tematyczny jest w zasadzie ten sam. Z praktyki wiemy jednak, że czym innym jest podstawa, a czym innym treści przekazywane w toku nauczania tego przedmiotu. Nie namawiamy Państwa oczywiście do zrewolucjonizowania tego obszaru edukacji; dzielimy się raczej naszą refleksją w tym zakresie. Przypuszczamy, o czym była już mowa wyżej, że przedstawione w poradniku propozycje najłatwiej realizować na lekcjach języka polskiego, historii, edukacji medialnej, wiedzy o społeczeństwie, etyce i wiedzy o kulturze. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, by zająć się tematyką równościową również na innych przedmiotach, na przykład na lekcjach biologii. Wydaje się nam zresztą, że wprowadzanie elementów antydyskryminacyjnych na lekcjach przedmiotów ścisłych może być ogromnym wyzwaniem, do którego gorąco Państwa zachęcamy. Nauczanie to, jak wiadomo, nie tylko przekazywanie treści, ale także tak zwany „ukryty program nauczania”, czyli postawy, sądy społeczne oraz przekonania, które siłą rzeczy wpajamy naszym uczennicom i uczniom poprzez to, jacy i jakie jesteśmy. Poradnik ten ma zatem jeszcze jeden cel – ma on zachęcić Państwa do krytycznej refleksji nad własnymi sposobami pracy z młodzieżą i nad tymi zakamuflowanymi formami przekazu, które wszyscy stosujemy.

Zachęcamy do dyskusowania zagadnień równościowych również dlatego, że wychowanie młodzieży w duchu demokracji i znajomości praw człowieka jest jednym z głównych zadań szkoły. Niezależnie od wykształcenia nauczyciela czy nauczycielki, wszystkie lekcje mogą zawierać elementy edukacji równościowej (dyskusje o zagadnieniach związanych z płcią, rozmowy i wykłady na temat praw człowieka, praw kobiet; informacje o sposobach reagowania na przemoc w szkole i poza nią, informacje o instytucjach i organizacjach pomagających ofiarom przemocy i dyskryminacji).

Chcemy jeszcze raz podkreślić, że nasze doświadczenie pokazuje, iż już gimnazjalistki i gimnazjaliści od pierwszej klasy interesują się tematyką równościową i są w stanie nad nią pracować. Wielu uczniów i wiele uczennic na rozmaite sposoby stykało się z dyskryminacją, przemocą i nierównościami, stąd ich zainteresowanie problematyką równościową nie ma charakteru wyłącznie formalnego. Młodzież często posiada krytyczne podejście do zastanej rzeczywistości, wydaje się więc, że zajęcia o równouprawnieniu, traktowanym jako szerokie zagadnienie kształtowania społecznych postaw i obowiązków, może być dla nich szansą na twórcze i aktywne uczestnictwo w zajęciach. Można zatem potraktować naszą książkę jako swoisty katalog krytycznych i operacyjnych narzędzi myślowych, z których, jak widziałyśmy podczas prowadzonych przez nas zajęć, młodzież zazwyczaj chciała korzystać.

